

**O‘ZBEKISTONDA TURIZM SOHASINING HUQUQIY VA
INFRATUZILMAVIY ASOSLARINI YARATISH**

Juraqulova Farangiz Turaqul qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Tarix fakulteti 3 bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola O‘zbekistonda turizm sohasining huquqiy va infratuzilmaviy asoslarini yaratish borasida amalga oshirilayotgan ishlar va ularning samarasi haqida yoritib beriladi

Kalit so‘zlar: xalqaro aloqalar, ekskursiya, dam olish maskanlari, "Sputnik", "Inturist", mehmonxona, "Izvestiya", sug'urta, "O‘zbekturizm" MK

Turizm mamlakatlar o‘rtasidagi xalqaro madaniy aloqalarni rivojlantirishning asosiy omillaridan biri sifatida e‘tirof etilgan. O‘zaro delegatlar va turistlarni jo‘natish, shaxsiy aloqalar o‘rnatish, turli mamlakatlar xalqlari bilan uchrashuvlar o‘tkazish xalqaro turizmning faol shakllaridan biridir. Ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga ega bo‘lgan ushbu voqea davlatlar o‘rtasidagi o‘zaro madaniy almashinuvni mustahkamlash borasida turli mamlakatlar siyosatining muhim elementlaridan biridir. O‘zbekiston SSR tashkil etilishi bilan partiya va hukumat qarorlari, ko‘rsatmalari asosida talabalar uchun turistik-ekskursiya tashkilotini tashkil etish, aholining madaniy hordiq chiqarishi uchun dam olish maskanlarini qurish ishlari jadallashtirildi. . 1928 yilda O‘rta Osiyo respublikalarida 7 ta turistik ekskursiya marshruti amalga oshirildi.² Birinchi marshrut Toshkent — Samarqand — Buxoro — Marv — Ashxobod — Qizilarvat — Krasnovodsk yo‘nalishi bo‘yicha o‘tgan va xalqaro sayohatlar, jumladan, SSSR fuqarolarining Yevropa mamlakatlariga turistik sayohatlari 1930-yillardan boshlangan. 1950-yilga kelib turizm infratuzilmasi bilan bog‘liq korxonalar paydo bo‘ldi, turistlarga xizmat ko‘rsatuvchi sohalar kengaydi, xususan, zamonaviy mehmonxonalar qurildi, sayyohlik firmalari tashkil etildi. Shuningdek, "Inturist" markaziy tashkilotiga birlashgan turizm sohasi kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish bo‘yicha o‘quv kurslari faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Turistlar uchun tovarlar

² Saidov A.F. O‘zbekistonda turizm: iqtisodiy, ijtimoiy va tashkiliy jihatlari. - Moskva: Turizm instituti, 1991. - B.126

ishlab chiqaruvchi korxonalarining filiallari ishi yo'lga qo'yildi. 1958 yilda yosh sayyoh "Sputnik" byurosi orqali O'zbekiston SSRga 4 mingdan ortiq yoshlar kelgan.³

1960-yillardan boshlab bevosita O'zbekiston SSRda turizm yanada faol rivojlana boshladi. 1960-yilda O'zbekiston kasaba uyushmalari federatsiyasining turizm va ekskursiyalar bo'limi tashkil etilib, u turistlarga xizmat ko'rsatish dasturlarini ishlab chiqish va mahalliy aholiga yo'llanmalar tayyorlash bilan shug'ullandi. Turizm faoliyatini takomillashtirish va ekskursiya xizmati ko'rsatish shakllarini yaxshilash maqsadida maxsus ob'yektlarni takomillashtirish maqsadida 1964 yil 13 iyunda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Kengashi huzurida Tashqi turizm boshqarmasi tashkil etildi. 1968 yilda respublikaning 10 ta shahar ekskursiya byurosi 8 ta umumittifoq, 14 ta mahalliy turistik va 68 ta ekskursiya marshruti bo'yicha 280 ming ekskursiyaga xizmat ko'rsatdi.⁴ Respublikada 2277 turistik seksiya tashkil etilgan bo'lib, 80 klub, 70 sog'lomlashtirish oromgohi va 7 turistik baza sayyohlarga xizmat ko'rsatdi. Biroq, respublika mehnatkashlari va yoshlarining turistik xizmatlarga bo'lgan ortib borayotgan talablari to'liq qondirilmadi. Bir qator viloyatlarda ekskursiya muassasalari kam, ijara punktlari va turistik asbob-uskunalar va jihozlardan jamoaviy foydalanish uchun bazalar tarmog'i rivojlanmagan, markaziy shaharlardagi yirik yangi binolarga, tarixiy obidalar va muzeylarga ekskursiyalar yomon tashkil etilgan. 1970-yillarda O'zbekistonda turistik yo'nalishlarni tashkil etishning istiqbolli rejasi ishlab chiqilgandan so'ng "O'zbekiston shaharlarining tarixiy-me'moriy yodgorliklarida", "Toshkent-Farg'ona vodiysi-Samarqand" yo'nalishlari ishlab chiqildi. 1970 yilgacha respublikada Chimyon, Shohimardon, Ko'ksaroy va Arslonbobda bir qancha oromgohlar bo'lgan. Aholining barcha qatlamlari uchun temir yo'l orqali sayohat qilish zaruratga aylandi. 1971 yilda ushbu transport turidan 12 ming kishi foydalangan. Toshkent, Samarqand, Farg'ona, Surxondaryo viloyatlariga sayohatlar an'anaga aylangan. O'zbekiston hududidan 9 ta

³ Алиева М.Т. Туристтик мамлакатлар иқтисодиёти. – Тошкент: ТДИУ, 2007. – 339 б;

⁴ Болтабоев М.Р. Тухлиев И.С., Сафаров Б.Ш., Абдухамидов С.А. Туризм: назария ва амалиёт. – Тошкент, 2017. – 196 б

umumittifoq turistik yo'nalishlari ham o'tgani sayyohlar sonining ko'payishiga xizmat qildi. 1973-yilga kelib 42 ta avtobus turistik marshrutlari ochildi, birinchi marta Toshkentda chet ellik sayyohlar uchun ma'ruza zali faoliyat ko'rsatdi.⁵ Xorijiy sayyohlar orasida tarqatish uchun bosma reklama adabiyotlarini tayyorlash va nashr etishga ham tegishli e'tibor qaratildi.. Yodgorliklarni ziyorat qilishda sayyohlar odatda O'zbekiston shaharlarining eski qismi bilan tanishar edilar. Ko'pgina ko'chalar va yodgorliklarning yomon ahvoli va ifloslanishi sezilarli kamchilik edi. Bir qator me'moriy yodgorliklar ombor sifatida foydalanishda davom etgan. Masalan, Buxoro shahridagi Kalyan, Zindana, Chor Minor, Tim Abdullaxon masjidlarida chiqindixonalar tashkil etilgan. 2 ming yildan ortiq vaqt davomida qattiq ifloslangan Shoxrud kanali. Xorijiy turizm bosh boshqarmasi ko'p sonli xorijiy sayyohlarni tashrif buyurishdan bosh tortishga majbur bo'ldi. O'zbekistonda mehmonxonalarda joy yo'qligi va ularning antisaniitariya holatida ekanligi sabab. Shuningdek, sayyohlar restoranlardagi xizmat ko'rsatishdan, idish-tovoqlarning bir xilligidan, xodimlarning sustligi va kasbiy emasligidan noroziligini bildirgan.

1980-yilda O'zbekiston SSR Oliy Kengashi Prezidiumining "Mamlakatda ekskursiya faoliyatini yanada rivojlantirish va takomillashtirish to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Biroq O'zbekiston SSR Madaniyat vazirligi tomonidan yodgorliklarni asrab-avaylashga yetarlicha e'tibor berilmagan, bu ko'p jihatdan obodonlashtirishni saqlash uchun davlat byudjetidan ajratilgan mablag' yetarli emasligi bilan bog'liq edi. Sayfuddin Boharziy, Bayonqulixon, Madarixon yodgorliklari yaroqsiz holga kelgan, ularni ziyorat qilish avariya holatida bo'lgani uchun sayyohlar uchun o'ta xavfli edi.

Shunisi e'tiborga loyiqki, "Izvestiya" gazetasida "⁶Barcha noqulayliklar bilan" maqolasi chop etilgan, unda 1987 yilda turli organlarga turistlardan sifatsiz xizmat ko'rsatish haqida ko'plab shikoyatlar kelib tushgani yozilgan. O'zbekiston Turizm va ekskursiya bo'yicha Respublika kengashi O'zbekiston SSR KP MKning 1985

⁵ Сафаров Б.Ш. Миллий туризм хизматлар бозорининг инновацион ривожлантиришининг методологик асослари. – Тошкент: Фан ва технология, 2016. – 186 б

⁶ Хамидов О.Х. Ўзбекистон экотуристтик салохияти. Монография. – Ташкент: Фан, 2010. – 196 с.

yil sentyabrdagi 473-sonli “Turizmni rivojlantirish va aholiga turistik-ekskursiya xizmati ko‘rsatishni yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorini lozim darajada bajarmagan. respublika 1986-1990 yillar va 2000 yilgacha bo‘lgan davr uchun”.Avtobuslar sezilarli kechikish bilan ta'minlangan va radioaloqa bilan jihozlanmagan. Tovlamachilik, tovlamachilik, sayyohlarga qo‘pol munosabatda bo‘lish faktlariga qarshi kurash olib borilmayapti. O‘zbekiston Fuqaro aviatsiyasi departamenti turistlarning rejali guruhlarini aviachiptalar bilan ta‘minlamagan, mehmonxonalar ta‘mirga muhtoj edi. Biroq, chet ellik sayyohlar uchun sharoitlarni yaxshilashga harakat qilindi, masalan, gidlarning malakasini oshirish, sanitariya holatini yaxshilash va turistik marshrutlarni obodonlashtirish ishlari amalga oshirildi. Xorijlik sayyohlar va xorijiy delegatsiyalarga xizmat ko‘rsatishni yaxshilash maqsadida Toshkent, Samarqand, Urganch aeroportlarida xalqaro sektorlar tashkil etildi⁷, mebellar bilan jihozlangan alohida xonalar ajratildi. Namanganda “Orzu” turistik majmuasi, Buxoroda “Buxoro” turistik byurosi barpo etildi. Buxoroda 518, Toshkentda 1300, Jizzaxda 330 o‘rinli “O‘zbekiston” mehmonxonalari qurilishi boshlandi. ⁸“Kumushkon” turistik bazasini rekonstruksiya qilish ishlari boshlandi.1990-yildan boshlab O‘zbekiston turizm sanoati iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari qatori SSSRning parchalanishi, yagona turistik zona, ijtimoiy ziddiyatlar (Farg‘ona, O‘sh voqealari), Inturist bilan aloqalarning uzilishi, O'zbekiston turizmdagi sobiq hamkorlarini yo'qotganligi sababli O'zbekiston mustaqil rivojlanishining dastlabki bosqichlarida mamlakatga kelayotgan sayyohlar soni sezilarli darajada kamaydi. Mustaqillik e‘lon qilinishiga qadar O‘zbekistonda turizm Butunittifoq turizm tizimining ajralmas qismi bo‘lgan, boshqaruvi va faoliyati turli turizm bo‘limlari tomonidan amalga oshirilgan. Eng katta ulush Turizm va ekskursiyalar bo‘yicha Respublika kengashiga tegishli bo‘lib, uning tarkibiga O‘zbekiston hududida joylashgan barcha turistik korxonalar va tashkilotlarning qariyb 60 foizi kiritilgan. Uning faoliyati asosan xizmatlar ko‘rsatish va mahalliy turizmni keng rivojlantirishga

⁷ Алиева М.Т. Туристический менеджмент. – Ташкент: ТДИУ, 2007. – 339 б;

⁸ Очилова Х.Ф. Гастрономический туризм. – Ташкент: IQTISODIYOT, 2017. – 148 с

qaratilgan edi. Xorijiy sayyohlarni qabul qilish va ularga xizmat ko'rsatish Tashqi ishlar davlat qo'mitasi orqali amalga oshirilditurizm (SSSR Goskominturisti) va uning respublika tarmoqlari orqali Toshkent, Samarqand va Buxoro.

O'zbekistonda turizm sohasi 1992-yilda O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning Farmoni bilan turizm sohasi infratuzilmasini rivojlantirish bo'yicha vazifalar belgilab berilgan "O'zbekturizm" Milliy kompaniyasi tashkil etilishi bilan mustaqil yo'l boshlandi. shuningdek, uning jahon turizm bozoriga kirishi vazifalari. Kompaniya tuzilmasi ishlab chiqilib, barcha viloyatlar, Qoraqalpog'iston Respublikasi va Toshkent shahrida 14 ta hududiy filiallar ochildi. Beshta turistik-ishlab chiqarish birlashmalari: "O'zbekintur", "O'zbekturtrans", "O'zbekturservis" va "O'zbekturqurilish" uyushmalari tuzildi.

⁹Barcha tarkibiy bo'linmalar respublika hukumati tomonidan qo'yilgan uchta asosiy vazifani bajarishga qaratilgan edi: O'zbekiston milliy merosi va qadriyatlarini targ'ib qilish, vatandoshlar hordiq chiqarishi va turizm valyuta tushumlarining asosiy manbaiga aylanishi zarurligi.

Agar 1991-yilda respublikamiz turizm tizimida 87 ta korxonalar, muassasa, tashkilot, 11 turistik majmua, 12 turistik baza faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, 1992 yilda respublikamiz turizm tizimida "O'zbekturizm" kompaniyasi tarkibida 135 ta korxonalar mavjud bo'lib, shundan 34 tasi mehmonxonalar, sayyohlik markazlari, kempinglar, 10 ming kishilik sanatoriylardir. Ammo amalda barcha mehmonxonalar, oromgohlar va lagerlar kapital ta'mirlash va rekonstruksiya muhtoj bo'lib, ularning 40 foizi kam daromadli va norentabel korxonalar edi. 1992 yilda respublikada 408 ming aholiga xizmat ko'rsatildi, shundan 40% Hindiston, Pokiston, Turkiya, Janubi-Sharqiy Osiyo, 30% Yevropa, 10% Shimoliy va Lotin Amerikasi davlatlaridan. 60 ming kishi chet elga jo'natildi. Joriy yilda ko'rsatilgan xizmatlar hajmi 1,2 milliard rublni, valyuta tushumi - 3,7 million dollarni, foyda - 180 million rublni tashkil etdi. O'zbekistonda turizm o'z imkoniyatlariga ko'ra yetarlicha erkin emas edi, boshqaruvning sotsialistik shakli sharoitida turizm

⁹ ЖияновУ. Ўзбекистонда туризмни ривожлантириш омиллари ва шарт шaroitларини баҳолаш. – Тошкент, 2019. – Б.43

salohiyatidan foydalanish darajasi 6 foizdan ko'p bo'lmagan, bir chet ellik sayyohdan olinadigan daromad esa kuniga 12 dollarni tashkil etgan. Xizmatlar ko'pincha pasaytirilgan narxlarda taqdim etilgan. Eng konservativ hisob-kitoblarga ko'ra, 1992 yilda respublika 3 million dollardan ko'proq zarar ko'rgan, chunki turizm bilan bog'liq har ikkinchi korxonaga yoki foydasiz yoki etarli darajada daromad keltirmagan. 1993 yil davomida respublikada 457 ming turistga xizmat ko'rsatildi, umuman sanoatning rentabellik darajasi 1992 yilga nisbatan ancha yuqori bo'ldi. Bu turistik xizmatlar narxlarining bir necha bor oshishi, shuningdek, qurilish, rekonstruksiya qilish va moddiy-texnik bazasini mustahkamlash xarajatlarining oshishi bilan bog'liq. Xizmat ko'rsatish sifati sezilarli darajada yomonlashgan sayyohlik fuqarolar uchun qimmat "zavq"ga aylandi.

Ushbu vaziyatdan chiqish uchun "O'zbekturizm" MK turizm sohasini rivojlantirish dasturini amalga oshirishga kirishdi, bunda uning muhim jihati mutaxassislar, xorijlik mutaxassislar malakasini oshirish bo'ldi. Stajirovka o'tash, ta'lim tizimida ushbu soha bo'yicha tegishli mutaxassislarni tayyorlash bo'yicha yangi yo'nalishlarni yaratish. Turizm sohasida kadrlar malakasini oshirish Misr Arab Respublikasi, Hindiston, Pokiston, Isroil kabi turizm rivojlangan mamlakatlarda amalga oshirildi. Mutaxassislar Angliyada ingliz tili va menejment bo'yicha qisqa muddatli kurslarda ham tahsil olishgan. Kompaniyaning Toshkent viloyati filialida malaka oshirish va professional kadrlar tayyorlash boshqarmasi tashkil etilib, unda turoperatorlar, turagentlar, gid-tarjimonlar tayyorlandi, buxgalterlar va xususiy sayyohlik kompaniyalari rahbarlari uchun kurslar tashkil etildi. Milliy ichki turizmni, "Buyuk ipak yo'li" loyihasi asosidagi xalqaro turizmni, xizmat ko'rsatish va savdoni, kadrlar tayyorlash va yangi ish o'rinlarini yaratish va hokazolarni rivojlantirishga qaratilgan Milliy turizm modeli yaratila boshlandi. 1994-yildan boshlab butun respublikada xususiylashtirish va davlatni ekspropriatsiya qilish amalga oshirila boshlandi. Ushbu siyosat sayyohlik joylariga ham tegishli. Ularning ko'pchiligi mulkchilik va boshqaruv shaklini o'zgartirdi, bu esa mehmonxona xonalarining o'sishiga asosiy sabab bo'ldi. 1994-yilda 340 dan ortiq litsenziya olgan va xalqaro turizm bilan shug'ullanuvchi sayyohlik kompaniyalari,

jumladan, Samarqandda Air Asia, Asia Travel, Orient, Toshkentda Iverson, Diamond kompaniyalari tashkil etilgan. , "Saekhintur", "Biznes markazi".Ular moliyaviy kafil bo'lgan, xorijga ketayotgan vatandoshlar va O'zbekistonga kelayotgan sayyohlar uchun to'liq javobgar bo'lgan. Biroq, firmalar turistlarni qabul qilishdan ko'ra chet elga jo'natishda ko'proq ixtisoslashgan. Xizmatlarning asosiy turlari xarid qilish turlari, sayyohlarni dengiz bo'yida dam olishga yuborish, diniy turizm, chet elda davolanish edi. O'zbekiston turizm korxonalari faoliyati asosan "O'zbekiston havo yo'llari" milliy aviakompaniyasining Turkiya, Bangkok, Birlashgan Arab Amirliklari, Malayziya, Germaniya, Angliyaga to'g'ridan-to'g'ri reyslari amalga oshirilgan davlatlarga qaratildi.Shunday qilib, agar 1991-1995 yillar uchun. mehmonxonalarda 70% ga ortib, 9,8 ming o'rinni tashkil etgan bo'lsa, 1996 yilga kelib bu ko'rsatkich 7,9 mingtaga kamaydi¹⁰.Bu birinchi va ikkinchi toifadagi xonalarni rekonstruksiya qilish va ularni "eng yuqori" toifaga o'tkazish bilan bog'liq.

Ichki turizm keng tarqaldi, ham jamoaviy arizalar, ham Toshmor, Chorvoq, Chimyonga individual, oilaviy bir kunlik sayohatlar tashkil etildi. Ilmiy asoslangan turizmni yaratishdan dalolat beruvchi ichki turizm dasturi yaratildihududlar bo'yicha respublikaning turizm salohiyati katalogi, bolalar va o'quvchilar uchun imtiyozli turlar tashkil etish. Turistlarni tibbiy sug'urta bilan ta'minlash. 1997-yilga kelib "O'zbekturizm" MK tarkibida 21 ta mehmonxona, 11 ta turistik baza va "Sanzar" oromgohi mavjud bo'lib, qurilishi 1977 yilda yakunlangan¹¹. Mehmonxona xonalari soni 8334 o'rinni tashkil etdi. Turizmni rivojlantirish uchun turizm infratuzilmasini yaxshilash zarur edi, xususan, "Shodlik Palace" mehmonxonasi (sobiq "Yeshlik") Germaniyaning "Inpro" kompaniyasi tomonidan ta'mirlandi, uning umumiy kapitali 15 mln.Mehmonxonalarni qurish va ta'mirlash nafaqat Toshkentda, balki Samarqand, Buxoro, Xiva kabi turizm salohiyati yuqori shaharlarda ham davom ettirildi. Masalan, Xiva shahridagi "Xiva"

¹⁰Алимова М.Т. Худудий туризм бозорининг ривожланиш хусусиятлари ва тенденциялари (Самарқанд вилояти мисолида).: Дис. иқт. фан. док. - Самарқанд, 2017. –92 б.;

¹¹Мансуров М.Ш. Мустақиллик йилларида Фарғона водийсида туризм тараққиёти ва истиқболлари.: Т.ф.ф.д. дисс. (PhD). – Тошкент, 2019. – 78 б

mehmonxonasini ta'mirlash va rekonstruksiya qilish uchun 20 million so'm mablag' ajratilgan bo'lsa, shuningdek, Hindistonning "Tata" kompaniyasi va "O'zbekturizm" kompaniyasi bilan hamkorlikda 80 o'rinli "Xorazm Palace" mehmonxonasi ta'mirlandi. Qayd etish joizki, 90-yillarda O'zbekistonda mehmonxona infratuzilmasi o'ta notekis taqsimlangan, mehmonxonalarning 75 foizi Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xorazmda, atigi 5 foizi esa Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xorazmda joylashgan. Farg'ona vodiysi, qolgan 20% O'zbekistonning boshqa viloyatlari orasida taqsimlangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI;

1. Mirziyoyev turizmni yil bo'yi daromad manbaiga aylantirish bo'yicha topshiriq berdi [Elektron resurs] URL: <https://uznews.uz/posts/mirziyoyev-poruchil-prevratit-turizm-v-kruglogodichnij-istochnik-dokhoda-04-10> .
2. Saidov A.F. O'zbekistonda turizm: iqtisodiy, ijtimoiy va tashkiliy jihatlari. - Moskva: Turizm instituti, 1991.
3. Алиева М.Т. Туристический менеджмент. – Тошкент: ТДИУ, 2007.
4. Сафаров Б.Ш. Миллий туризм хизматлар бозорининг инновацион ривожлантиришнинг методологик асослари. – Тошкент: Фан ва технология, 2016.
5. Болтабоев М.Р. Тухлиев И.С., Сафаров Б.Ш., Абдухамидов С.А. Туризм: назария ва амалиёт. – Тошкент, 2017.
6. Очилова Х.Ф. Гастрономический туризм. – Ташкент: IQTISODIYOT, 2017.
7. Бобожонова Д. Ўзбекистонда туризм соҳасини янада ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари яратилиши // Ўзбекистоннинг Стратегик тараққиётида туризм: муаммолар ва истиқболли режалар. – Тошкент, 2019.

8. Тухлиев Н. Миллий туризм модели, унинг моҳияти ва хусусиятлари // Ўзбекистоннинг Стратегик тараққиётида туризм: муамолар ва истиқболли режалар. – Ташкент, 2019.
9. Жиянов У. Ўзбекистонда туризмни ривожлантириш омиллари ва шарт шaroитларини баҳолаш. – Тошкент, 2019.
10. Алимова М.Т. Худудий туризм бозорининг ривожланиш хусусиятлари ва тенденциялари (Самарқанд вилояти мисолида): Дис. иқт. фан. док. - Самарқанд, 2017.
11. Мансуров М.Ш. Мустақиллик йилларида Фарғона водийсида туризм тараққиёти ва истиқболлари.: Т.ф.ф.д. дисс. (PhD). – Тошкент, 2019